

OILADA EKOLOGIK MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH IJTIMOY PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

O.J.Orifova¹

Mas'ul muallif: Orifova Oqilaxon Javlon qizi, Oila va gender ilmiy - tadqiqot instituti tayanch doktoranti.

Accepted: 08 Avgust 2026
Published: 08 Avgust 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Orifova, O. J.
OILADA EKOLOGIK MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH IJTIMOY PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA / O. J. Orifova // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 7, № 1. — B. 258-260.

1. Oila va gender ilmiy - tadqiqot instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur ishda oilada ekologik madaniyatni rivojlantirish masalasi ijtimoiy-pedagogik muammo sifatida tahlil etiladi. Oila muhitida ekologik ong, mas'uliyat va barqaror xulq-atvorni shakllantirishning ahamiyati yoritilib, ushbu jarayonning tarbiyaviy imkoniyatlari hamda samarali yo'llari ilmiy asosda bayon qilinadi.

Kalit so'zlar: ekologik madaniyat, oila tarbiyasi, ijtimoiy-pedagogik muammo, ekologik ong, ekologik tarbiya, barqaror rivojlanish, mas'uliyat.

РАЗВИТИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В СЕМЬЕ КАК СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Аннотация. В данной работе рассматривается развитие экологической культуры в семье как социально-педагогическая проблема. Освещается значение формирования экологического сознания, ответственности и устойчивого поведения в семейной среде, а также научно обосновываются воспитательные возможности и эффективные пути данного процесса.

Ключевые слова: экологическая культура, семейное воспитание, социально-педагогическая проблема, экологическое сознание, экологическое воспитание, устойчивое развитие, ответственность.

Keywords: environmental culture, family education, socio-pedagogical problem, environmental awareness, environmental education, sustainable development, responsibility.

Bugungi kunda ekologik madaniyatni yuksaltirish masalasi keng qamrovli ilmiy va ijtimoiy muammolardan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etmoqda. Mazkur jarayonning konseptual asoslari, eng avvalo, tabiatni asrashga qaratilgan ko'p asrlik milliy an'ana va qadriyatlar, ma'naviy merosga sodiqlik, shuningdek, ekologik qonunchilikka hurmat va unga rioya etuvchi fuqarolik ongini shakllantirish bilan uzviy bog'liqdir. Sharqona qadriyatlar tizimida oilaning muqaddas ijtimoiy institut sifatidagi o'rni e'tirof etiladi. Shu jihatdan, oilaviy tarbiyaning muhim tarkibiy qismi hisoblangan ekologik tarbiya yosh avlodni har tomonlama kamol toptirish hamda ularni ijtimoiy faol hayotga tayyorlashda muhim pedagogik imkoniyatlarga ega. Oilada farzandlar tarbiyasining asosiy mas'uliyati ko'p hollarda ayollar — onalar, opa-singillar, kelinlar va qizlar zimmasiga yuklatilganligi bois, oilaviy muhitda sog'lom ekologik madaniyatni shakllantirishda ayollarning faolligini oshirish orqali ekologik tarbiya samaradorligini ta'minlash maqsadga muvofiq hisoblanadi. Avvalo, bolalarda ekologik madaniyat va ekologik ongni shakllantirish jarayonida kattalarning tabiat va atrof-muhitga nisbatan munosabati hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Ota-onalarning atrof-muhit tozaligini saqlashga qaratilgan muntazam e'tibori hamda amaliy faoliyati bolalarda ekologik xulq-atvorning shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Kattalarning ekologik mas'uliyatli xatti-harakatlarini kuzatgan va his etgan bolalar ularga taqlid qilish orqali ekologik qadriyatlarni ongli ravishda o'zlashtiradilar.

Oilaviy muhitda amalga oshiriladigan amaliy ekologik faoliyat, xususan, erta bahor mavsumida hovli va ko'cha hududlarida oila a'zolari ishtirokida daraxt ekish, ularni parvarishlash, obodonlashtirish va ko'kalamzorlashtirish ishlarini tashkil etish bolalarda ekologik tarbiyaning samarali shakllaridan biri hisoblanadi. Mazkur faoliyatlar orqali bolalarda tabiatga nisbatan ijobiy, bunyodkor va mas'uliyatli munosabat shakllanib, ularning ekologik madaniyatini rivojlantirish uchun mustahkam pedagogik zamin yaratiladi.

Amerikalik faylasuf Ye. Lasloning takidlashicha, tabiiy muhitda insoniyatning moslashuvi natijasida axloq shakllanib, bunda hurmat tamoyillari faqat insonlarga xos emas balki, tabiat, atrof-muhitga ham hurmat hissi uygonishi kerak. Yer yuzidagi barcha insonlar tabiiy sharoit va tabiiy resurslarga g'amho'rlik qilish singari ahloqiy normalarga bo'ysunishi kerak. Tabiatning sifatli tirik resurslariga erishish uchun aynan shu omillarning rivojlanishi muhim ahamiyatga ega.

Ko'p ming yillik jamiyatimiz tarixi shundan dalolat beradiki, oilada ma'naviy-ekologik qadriyatlarga va ularning qaror topishiga katta e'tibor berilgan. Oxirgi yuz yillikda respublikamiz ekologik tizimiga katta salbiy ta'sir yetkazildi, ajdodlarimizning tabiatdan foydalanish borasidagi xalq udumlari va an'anaviy odob-axloq qoidalari unutib

yuborildi. Xalqimiz boy ekologik madaniyatga ega. Asrlar davomida shakllanib kelgan boy milliy ma'naviy qadriyatlarimiz va merosimiz shundan dalolat beradiki, ota-bobolarimiz, ajdodlarimiz Ona zamindan o'zgacha munosabatda bo'lib, suv, tuproq va havoni qadrlaganlar. Tabiat boyliklari va uning ehsonlarini asrab-avaylab, ulardan tejab foydalanganlar. Ma'naviyatimiz poydevori hisoblangan muqaddas manbalarda: "Yenglar, ichinglar, isrof qilmanglar", deb aytilgan. Isrof qilmaslik, uvol, gunoh va me'yor kabi tushunchalarni chuqur anglab yetganlar hamda kundalik turmush faoliyatida ularga qat'iy amal qilganlar.

Atrof-muhitni, uy-joyi, mahallani, ko'cha-ko'yni, shahar, qishloq, ovullarni, bozorlarni, ariqlarni va hovuzlarni toza, saranjom-sarishta tutganlar. Boshqacha aytganda, ekologik ma'naviyatga, ekologik qoida va mezonlarga to'liq amal qilganlar. Daraxtzorlar va bog'-rog'lar yaratilganligi haqida tariximizda ko'plab ma'lumotlarni keltirish mumkin. Bog' yaratish san'atiga xalqimiz azaldan ega bo'lgan. Tabiat tuganmas xazina emas, ko'plab tabiiy boyliklar qayta tiklanmaydi. Ta'kidlash joizki, bolalik davri inson hayotining eng muhim va nisbatan beg'ubor bosqichidir. Bolalar atrof-muhit va unda sodir bo'layotgan hodisalarni ko'proq emotsional-hissiy idrok etadilar. Natijada ularda hodisalarning mohiyatini aks ettiruvchi shaxsiy qarashlar, sifatlar va mustaqil munosabatlar shakllanib, ongida mustahkam saqlanib qoladi. Tabiatning kuchli tarbiyaviy salohiyatini inobatga olgan holda, oila a'zolari bilan birgalikda tabiat qo'yniga sayohatlar uyushtirish bolalarning kuzatuvchanligini oshiradi, atrofdagi tabiiy muhitdan estetik zavq olish, hamdardlik tuyg'ularini rivojlantiradi, tabiat bag'rida o'zini tutish qoidalari va odobini shakllantiradi hamda ularning sog'lom, ma'naviy va intellektual kamolotiga xizmat qiladi.

Hozirgi kunda atrof-muhitda sodir bo'layotgan turli ekologik ziddiyatlarning oldini olish va chora-tadbirlar ishlab chiqishda ekologik ta'lim va tarbiya masalalarini hal qilish maqsadga muvofiqdir:

Jamiyat va tabiatning rivojlanish qonunlarini, ular o'rtasidagi munosabatlarni har bir insonga chuqur o'rgatish, zamonaviy fikrlay oladigan shaxsni tarbiyalash; ishlab chiqaruvchi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish kuchlarini yo'naltirishda turli tabiiy rayonlarning ekologik holatini inobatga olish;

Kelajakning ekologik rejasini tuzish va bu rejalarni amalga oshiradigan ekolog mutaxassislar tayyorlash;

Har bir inson, jamiyat va shu jamiyat ichidagi turli guruhlar, toifalarning o'zlari yashab turgan muhit bilan umr bo'yi qiladigan muloqotlari tabiat va uning boyliklarini saqlashga qaratilgan bo'lishi, shu soha bo'yicha ma'lumotli kadrlar tayyorlash;

Jamiyat a'zolari o'zlarining ijtimoiy, madaniy, diniy qarashlari va urf-odatlarini rivojlantirishda o'zlari yashab turgan joy — vodi, to'qayzor, adirlar, tog'lar va soylarning go'zalligini, ularning inson hayoti va salomatligidagi ahamiyatini yosh avlodga tushuntirish, ularda tabiatga nisbatan mehr-muhabbat uyg'otish;

Turli ekologik ziddiyatlarning kelib chiqish sabablarini aholiga tushuntirish, ular o'rtasida ekologik ta'lim va tarbiya ishlarini olib borish, ekologik ziddiyatlardan qutulishga oid chora-tadbirlar va usullarni ishlab chiqish hamda amalga oshirishga o'rgatish;

Yuqoridagi vazifalarni bajarish bog'cha tarbiyachilari, maktab, oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlari o'qituvchilarining turli o'yinlar, kinofilmlar hamda tabiiy va ijtimoiy fanlarni o'tishda o'zlari yashab turgan joylardagi tabiiy voqealarni va ekologik holatlarga bog'lab ta'lim va tarbiya ishlarini amalga oshirish orqali bajariladi.

Ekologik ta'lim va tarbiyaning asosiy yo'nalishlaridan biri tabiatni saqlash, uning turli boyliklaridan oqilona foydalanish, muhit muhofazasi bo'yicha uzluksiz ekologik ta'lim va tarbiya ishlarini tashkil qilish, uni umumiy ta'lim bilan bog'lagan holda olib borish bilan bir qatorda turli korxonalar va tashkilotlar xodimlarini qayta o'qitish, ularga ekologiya va atrof-muhitga oid ma'lumot berishdan iborat.

Ekologik madaniyat – bu tabiat haqidagi bilim, ong, idrok, savodxonlik, intellektual salohiyat va uni amalda qo'llay bilish faoliyati, atrof-muhitga nisbatan faoliyatning yuksak ko'rsatkichi, ongli va ma'suliyatli yondashuvdir. Ekologik bilim va ekologik madaniyatning tayanch fazilatlar:

1) axloqiy-ekologik onglik shaxsning muhim madaniyatlilik sifati bo'lib, uning atrof – muhitni hissiy bilish jarayoni atrof – muhitdagi obyektlar va hodisalarni sezishi, idrok etishi, tasavvur qilishi, ziyraklik va teranlik asosida tabiat muhofazasi bo'yicha amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishi lozimligini nazarda tutadi; 2) ekologik ma'suliyatlilik shaxsda munosabat va ma'sullikni tarbiyalashda namoyon bo'ladi, bunday munosabat shaxsning bilib-bilmay, uzoqni o'ylamay tabiatga ko'rsatgan salbiy ta'siri oqibatlarini anglash va bunday ta'sirni bartaraf etish istagi natijasidagina shakllanadi;

3) ekologik irodaviylik shaxsning o'zi va o'zgalarning atrof – muhitdagi hatti-harakatlarini baholashi va nazorat qilishi shaxsdagi qat'iyatlilik, tejamkorlik, ozodalik va pokizalik bilan bog'liq. Shaxsning ekologik madaniyatini shakllantirishda ekologik qadriyatlar alohida ahamiyatga ega, ularga tabiatni asrab-avaylashga intilish, tashabbuskorlik, izchillik, mehnatsevarlik va ongli faollik kabilar kiradi. Masalan, ekologik qadriyatning bir turi, ya'ni global, mintaqaviy va lokal ekologik muammolarni bilish yer, suv, energetik muammolar, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, bioxilma-xillikni saqlash, cho'llanish jarayoni, atmosfera havosining ifloslanishi kabi tushunchalar bilan chambarchas bo'g'liq. Ekologik ma'naviyatli shaxsni tarbiyalash bog'chalar, maktablar, lisey, kollejlarda oliygohlarda mutaxassislar tomonidan olib borilishi maqsadga muvofiq.

Aholining boshqa tabaqalarida esa O'zbekiston ekologik partiyasi va boshqa ko'ngillilar, tashkilotlar tomonidan targ'ibot ishlari yo'lga qo'yilishi mumkin. Ekologik ta'limning nazariy asosi - atrof muhit muhofazasiga oid ta'limni bog'cha, maktab, katta-kichik o'quv yurtlari, oliy o'quv yurtlarida ma'lum o'quv reja va dasturlari asosida olib borish hamda malakali mutaxassislar tayyorlashdan iborat. Yig'ilgan tajribalar umumlashtirilib bir pedagogik shaklga keltirilib o'quv dasturi darsliklari tuzilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Ismoilova G.A. Dissertatsiya. "Talabalarda ekologik madaniyatni shakllantirish va rivojlantirish metodlarini takomillashtirish" 13.00.02- Ta'lim tarbiya nazariyasi va metodikasi (Tarix) Namangan 2022.
- [2] Norqulov H. Ona tabiatga sog'lom munosabat sog'lom oilada shakllanadi. "Oila va tabiat" №52, jurnal maqolasi.
- [3] Salimov X.V. Ekologiya. O'quv qo'llanma. Navoiy-2015. 11-bet.

